

A MAGYAR TENGHERFENÉK-DOMBORZATI NEVEK MEGALKOTÁSÁRÓL

A tengerfenékdomborzati nevekkel kapcsolatos kérdések két oldalról, a nyelvtudomány és a földtudományok oldaláról vizsgálhatók.

A térképi névrajz elkészítése során a "térképész olyan nyelvi anyagot használ, melyet a nyelv szokásos használatához képest sajátosan *egységesítenie* kell, egyes esetekben az egységesítés mellett a nyelvi eszközök *bővítéséről* is gondoskodnia kell. E két feladat egyikét sem végzi el a nyelvtudomány, mely a *névtan* keretében eddig hagyományosan csak a *természetes névadással*, az így keletkezett nevek rendszerével, a *mesterséges névadás* területén pedig csupán a már létrejött rendszerek elemzésével, közülük is csak a helységnevekével foglalkozott" (FÖLDI E., 1991).

Jelen tanulmányban a Kartográfiai Vállalatnál 1984-től folyó – a tengerfenék-domborzat ábrázolásával kapcsolatos – kutatások azon eredményeit foglalom össze, amelyek a térképi névrajz, a – mind a nyelvi, mind a földtudományi követelményeket kielégítő – magyar tengerfenék-domborzati nevek megalkotásával kapcsolatban születtek.

A tengerfenék megismerésének hatása a térképi névanyagra

A Világtenger területén a nagy szélsőségeket mutató domborzati formákat (pl. a legnagyobb mélységeket magukban rejtő óceáni árkok egy részét) már régebben ismertük. Azt is tudtuk, hogy egyes területeken valóságos hegységrendszerek húzódnak az óceánok mélyén, mégis a Világtenger területének zöméről az a felfogás terjedt el, hogy a nagy mélységek egy hangú, sima vidéket rejtenek. Csak a legújabb idők kutatásai derítették föl, hogy az óceán- és tengerfenék tagoltsága, képződményeinek formagazdagsága a szárazföldi területekével vetekszik.

Ahogy az európai ember számára az új kontinensek megismerése hajdan a partvidéki területek feltérképezésével kezdődött, éppígy a tengeri területek esetében is a partközeli övek részletesebb megismerése időben messze megelőzte az azoktól távolabb levő mélytengeri területek feltárását. Természetesen ugyanezt követte az óceán- és tengerfenék képződményeinek elnevezése is.

Jelenleg a nagy technikai felkészültséggel és megfelelő anyagi bázissal rendelkező országok a tengerparthoz közel fekvő területeiket már jól ismerik. Ennek következtében igen gazdag névanyag áll rendelkezésünkre pl. az európai, az észak-amerikai, a japán, az ausztrál partok és a Szovjetunió utódállamainak parti vizei esetében. Napjainkban már a mélytengeri területek felmérése is igen intenzíven folyik, így egyre több részlet, sok eddig ismeretlen tenger alatti képződmény válik ismertté. Az újonnan felmért területek névadói azok a kutatók, akik a tengermélységmérés eredményeképpen az új képződményeket felfedezik: a névadók tehát számunkra idegen nyelvűek. Ennek ellenére már korábban is léteztek magyar nevek is a legnagyobb, legismertebb képződményekre.

A megismerési folyamat napjainkban vezetett el oda, hogy a már régebről ismert tengerfenék-domborzati képződmények nevének részbeni megváltoztatására számos esetben kerül sor. Ennek oka végső soron az,

hogy a kezdeti időszakban kizárólag morfológiai szempontok figyelembevételével történt a névadás, gyakran mindössze néhány mérés alapján. Mai ismereteink birtokában már van lehetőség a domborzati elemek genetikájának – kialakulási folyamatának – figyelembevételére is. E jelenség szemléltetésére mindössze egy példát említek: a Haack Weltatlas 1984-es átdolgozott kiadásában az 1980-ashoz viszonyítva azt tapasztaltam, hogy a fenékdomborzati nevek jelentős része megváltozott. E változás elsősorban az ún. földrajzi közneveket érintette.

Összefoglalva: a névanyag bővülésének oka az új objektumok felfedezését követő névadás; a már ismert képződmények névváltozásának oka pedig a földtudományi ismeretek gyarapodásában rejlik.

Alapfogalmak

Néhány nyelvészeti alapfogalom tisztázása elengedhetetlen a kérdések további tárgyalásához:

a) **Földrajzi névnek** nevezünk minden olyan nyelvi alakulatot, amelyet a földfelszín természetes vagy mesterséges részleteinek azonosítására kisebb vagy nagyobb közösségek használnak. A földrajzi nevek mind tulajdonnevek.

b) A földrajzi nevek lehetnek *egytagúak* vagy *egyeleműek* és *többtagúak* vagy *többeleműek*. Tagnak vagy elemnek azokat az értelmes részeket nevezzük, amelyekre a földrajzi nevek felbonthatók.

c) A több elemből (tagból) álló földrajzi neveknek és megjelöléseknek utolsó eleme gyakran egy *földrajzi fogalmat jelölő főnév*, úgynevezett **földrajzi köznév** (FÁBIÁN P.–FÖLDI E.–ifj.HÖNYI E., 1965). [A tag kifejezést a földrajzi nevekkel kapcsolatban más értelemben is használjuk. A (földrajzi köznévi) **utótag** azt a földrajzi fogalmat jelöli, amely formacsoporthoz a megnevezett képződmény/objektum tartozik. Maga is állhat több elemből (több értelmes részből), pl. *fenékhegy*, de hiányozhat is a földrajzi névből (hiányos földrajzi nevek). Az **előtag** vagy megkülönböztető/egyesítő elem biztosítja a képződménynek a földrajzi köznévvvel (utótaggal) meghatározott formacsoporton belüli megkülönböztetését a csoport más tagjaitól, pl. a *Pioneer-fenékhely* a fenékhelyek közül a Pioneer nevű. Az előtag is lehet összetett (állhat több elemből): pl. a *Hunter-szigeti-hátság*, a hátságok közül a Hunter-sziget mellett fekvő. (Ebben az esetben a Hunter-sziget az előtag). A továbbiakban az elő- és utótag kifejezéseket a fenti értelemben használom majd, kivéve, ha erre külön utalok: az utótag a formacsoport-megjelölést, az előtag a formacsoporton belüli megkülönböztetést szolgáló része a földrajzi névnek (MÁRTON M., 1991).]

d) A helyzetre (*alsó, felső, külső, belső, hátsó, elő, keleti, délkeleti* stb.), nagyságra (*nagy, öreg* [=nagy], *kis* stb.), formára (*görbe, lapos, sima* stb.) utaló melléknevet földrajzi nevek előtagjaként használva **földrajzi jellegű jelzőnek** nevezzük (FÁBIÁN P.–FÖLDI E.–ifj.HÖNYI E., 1965). [Mivel a földrajzi jellegű jelzők köre bővíthető a településnevekből vagy más földrajzi objektumot jelölő tulajdonnevekből képzett melléknevekkel is (pl. *budapesti, zöld-foki, fekete-tengeri*), ezért a korábban említetteket célszerűen **általános földrajzi jellegű jelzőnek** nevezhetjük (MÁRTON M., 1987, 1989).]

e) A tengerfenék-domborzati nevek is földrajzi nevek, így helytálló ezekre is az az **osztályozás**, ami szerint "beszélhetünk magyar, részben magyar és idegen nevekről" (FÖLDI E.–ifj.HÖNYI E., 1965).

Nézzünk egy-egy példát ezekre a "Nagy világatlasz" (1985) anyagából: *Zöld-foki-medence* – minden eleme magyar; *Pioneer-fenékhegy* – csupán földrajzi köznévi utótagja magyar; *The Gully* – nincs magyar eleme.

Nemcsak hazánkban, de másutt is az tapasztalható, hogy minden ország a saját nemzeti nyelvén (nyelvein) is elnevezi a külföldi objektumokat, és így számos exonimát hozott létre. Az **exonima** a megnevezett földrajzi objektumot birtokló országban megállapított hivatalos névtől eltérő, más országban ugyanarra vonatkozó földrajzi név.

Az exonimák használatával kapcsolatban ellentétes törekvések figyelhetők meg: Az ENSZ keretében tárgyalások folynak a földrajzi nevek egységesítésére, a használatban levő exonimák számának csökkentésére az *egy objektum – egy név* alapelvnek megfelelően. A korábban igen szigorú ENSZ-állásfoglalások azonban utóbb odáig "szelídültek", hogy az egységesítés szempontjából nem tekintik exonimának azokat a neveket, amelyek a hivatalos névtől csak mellékjelek vagy névelő elhagyásában, pótlásában, módosításában, a név raggal vagy képzővel való bővítésében és a földrajzi köznévfelfordításában térnek el.

A földrajzi nevek egységes használatának kialakítását célul kitűző ENSZ konferenciák törekvése kétirányú: a nemzeti egységesítés és a nemzetközi egységesítés megvalósítása. A konferenciák határozatai *ajánlások* az ENSZ tagországai számára.

a) A nemzeti egységesítés azt jelenti, hogy az egy országon belül található minden elnevezett topográfiai részletnek hivatalos névtestület által elfogadott névvel kell rendelkeznie. Ezeknek az egységesített neveknek meg kell felelniük a helyi használatnak, írásmódjukat tekintve pedig – amennyire ez lehetséges – a nemzeti helyesírás szabályait kell követniük. A nemzeti egységesítés a nemzetközi egységesítés egyik előfeltétele. Az egy országon belüli hivatalos nevek megállapítása sem egyszerű azonban az *azonos nyelvet* beszélő különböző közösségek (pl. más-más falu lakói) eltérő névhasználata miatt: pl. *Tatai (öreg)-tó* = Tatai-tó + öreg-tó. Még komolyabb – és politikai szempontból kényesebb – kérdés az egy országon belül élő *több nemzetiség* névhasználatának egységesítése: *Novi Sad – Újvidék, Eisenstadt – Kismarton, Bratislava – Pozsony, Mukacsevo – Munkács, Oradea – Nagyvárad* stb. A nemzetiségi jogok mind szélesebb körű elismerésének következményeképpen (reméljük így lesz), ezeket a neveket **hivatalos változatoknak** tekinthetjük. Így reálisan elérhető célként csak az tűzhető ki, hogy az egy országon belül azonos nyelvet beszélő népcsoportok egy adott földrajzi objektumra csak egy nevet használjanak. Azaz, hogy a *népcsoportokon belüli egységes névhasználat* valósuljon meg.

b) A földrajzi nevek nemzetközi egységesítése az a tevékenység, amely a Föld valamennyi földrajzi nevének, továbbá a Naprendszer egyéb égitestjein található objektumok neveinek a világ minden nyelvén való azonossá tételére vonatkozik a nemzeti egységesítés és/vagy a nemzetközi megállapodások segítségével (beleértve a különféle írásrendszerek közötti megfelelések egységességét is). Itt is bonyolult a kérdés az "egyéni szuverenitáson kívüli nevek" – a több országhoz tartozó domborzati formák és a nemzetközi (?) szárazföldi területeken (Antarktis) illetve vizeken felfedezett képződmények neveinek – esetében. A Világtenger jelentős része egyik ország területéhez sem tartozik. Nincs tehát hivatalos nyelv, amiből az következik, hogy (jogi szempontokat is figyelembe véve) e területek neveivel kapcsolatban nem is beszélhetünk exonimákról. Tehát a nemzetközi vizeken fekvő ugyanazon

objektum különböző nyelvű megnevezései **azonos értékű névváltozatok**. Ezeknél a földrajzi név megkülönböztető elemeiben is lényeges eltérések adódhatnak (a névalak tekintetében), és különösen a nagyobb formák lehatárolásánál lényeges eltérések mutatkoznak (topográfiai szempontból) a tengeri felmérésekben vezető nemzetek között. Így azok az országok – mint mi is –, akik csak átveszik, "fordítják" e tengeri neveket, válogathatnak a névváltozatok között (MÁRTON M., 1987). Az ilyen "nem valódi exonimák" számának gyarapodása figyelhető meg a különböző kiadványok, szakkönyvek, térképek, atlaszok esetében az egyre szaporodó tengerfenék-domborzati neveknél is: Nagy világatlasz (1985), Haack Weltatlas (1984), Velký atlas Světa (1988) stb.

A téma bonyolultságát az is jelzi, hogy a tengerfenék-domborzati elnevezések kérdése le is került a napirendről az ENSZ-ben mindaddig, amíg a tengerjogi viták folytak. 1982. december 6-án azonban 119 nemzet képviselői látták el kézjegyükkel a tengerjogról szóló megállapodást (Convention of the Sea) (BORGESE, E. M., 1983). Ma a tengerfenék-domborzati képződmények földrajzi neveinek egységesítése, a Nemzetközi Hidrográfiai Szervezettel (IHO) való együttműködéssel van napirenden az ENSZ-ben.

A BGN-névadás és az amerikai névtárak

Az egységesített nevek használatának biztosítása névtárak kiadását kívánja meg. A Gazetteer of Undersea Features (1971, 1981) címmel kiadott tengerfenék-domborzati névtárakat a The United States Board on Geographical Names (a továbbiakban BGN), az USA Szövetségi Kormány mellett működő, 1890-ben alapított hivatali testület állította össze. A BGN mind az Egyesült Államok, mind a más országok területén lévő földrajzi objektumok, képződmények USA-beli egységes hivatalos névhasználatára tesz javaslatot a kormánynak. Az anyagok összeállításához nyelvészek, földrajzkutatók és térképészek munkáját veszi igénybe, s szükség szerint együttműködik a névtárak anyagában érdekelt országokkal is.

Az alábbiakban a névtár 2. és 3. kiadása (1971, 1981) alapján tekintem át a BGN által a hivatalos névadás és név egységesítés során követett eljárás gyakorlati tudnivalóit. Ez a névegységesítési eljárás összhangban van az ENSZ és a Nemzetközi Hidrográfiai Szervezet (IHO) által elfogadott – és a mindenkor kiadás időpontjában érvényes – szabályokkal.

1. A BGN figyelembe veszi az USA állampolgárainak, a nemzetközi vizeken levő tenger alatti képződményekre tett alkalmas névjavaslatait.
2. A BGN ugyanolyan módon, mint más hazai (USA-beli szárazföldi) nevek esetében, veszi figyelembe az USA felségvizein levő képződmények elnevezésére tett javaslatokat.
3. Ahhoz, hogy egy képződményt elnevezzenek, elsőrendű fontosságú a képződmény (földrajzi) jellegének, kiterjedésének és helyzetének meghatározása. A helyzetet földrajzi koordinátákkal kell megadni. Ha olyan képződményre kell hivatkozni, amelynek (az előbbi értelemben vett) teljes elfogadása még nem történt volna meg, a hivatkozás a földrajzi köznévvel és a koordinátákkal történjék. Ezekben az esetekben, ha a (képződmény földrajzi) jellege nem meghatározott, (?) kövesse a földrajzi köznevet, ha pedig a helyzete bizonytalan (PA) = (Position Approximate) [= hozzávetőleges helyzet] kövesse a koordinátákat.

4. Más országok partjainak közvetlen közelében levő fenékdomborzati nevek úgy használandók, mint az adott országban.

5. A BGN rendszerint jóváhagyja a más államok vagy más országok állampolgárai által, az USA határain túl fekvő fenékdomborzati képződményekre elfogadott neveket, kivéve ha vita vagy más probléma merül fel azokkal kapcsolatban.

6. A (földrajzi nevek) megkülönböztető elemeinek kiválasztásánál követett eljárások:

A) A BGN által régóta követett gyakorlat, hogy a rövid és egyszerű neveket, mint a leginkább használhatókat, előnyben részesíti, amennyiben más szempontból egyenrangúak (az azonos képződményre tett különböző névjavaslatok).

B) A jelentős (nagy kiterjedésű) fenékdomborzati képződmények nevében a megkülönböztető elemek lehetőleg jelezzék – ha ez megvalósítható – annak a területnek a hozzávetőleges helyzetét, ahol az adott képződmények fekszenek, pl. *Mariana-árok, Keleti kilencvenes hátság*.

(1) Bizonyos esetekben ez könnyen megvalósítható a közelben fekvő (ismert) képződmények megkülönböztető elemeinek használatával, pl. *Aleut-hátság, Aleut-medence, Aleut-árok, Mariana-medence, Mariana-árok, Bellona-sziklazátonyok, Bellona-homokzátony*.

(2) Bizonyos esetekben a megkülönböztető elem nagy, jól ismert közel fekvő képződményekhez viszonyított irányt jelölhet, pl. *Déli-Honshui-hátság, Nyugati-Karolina-medence*.

(3) Abban az esetben, ha egy hosszan elnyúlt képződmény kiterjedését kell kifejezni és a végpontok már megnevezett földrajzi formákkal leírhatók, az utóbbi formák megkülönböztető elemei kötőjellel kapcsolva az új képződmény megkülönböztető elemül használhatók fel, pl. *Azori-Gibraltári-hátság, Peru-Chilei-árok*.

(4) A kanyonok, mivel rendszerint szorosan a part közeléig húzódnak, rendszeren folyók, földfokok vagy más könnyen azonosítható szárazföldi objektumok nevét kapják megkülönböztető elemül, pl. *Hudson-kanyon, Barrow-kanyon, Norfolk-kanyon*.

C) Más képződmények megkülönböztető elemei ún. emlékeztető nevek (vö. J. SOLTÉSZ K., 1979 és LAURSEN, D., 1972), a tengerek tanulmányozásában jelentős szerepet játszó hajók, személyek, expedíciók, szervezetek és intézetek neve. Mindemellett a megemlékezés másodrendű szempont a névadásban; az elsőrendű szempont: hatásos, könnyen használható és megfelelő tájékoztatást nyújtó nevek.

(1) Felhasználható a képződményt felfedező hajó neve. Ha azonban ezt a nevet korábban már azonos domborzati formára használták, akkor annak a hajónak a neve alkalmazható, amely (mérésekkel) megerősítette a képződmény létét. [A 2. kiadás szerint: ilyen nevek adhatók fenékhegyeknek, bérceknek, kanyonoknak, táblahegyeknek stb., pl. *San Pablo-fenékhegy, Atlantis II-táblahegyek*.]

[A 2. kiadás további – a 3. kiadásban nem részletezett – nevei, névcsoportjai példákkal:

2.) A képződmény felfedezésénél használt eszközök egyedi nevei használhatók, mint pl. a *Kiwi-fenékhegy* esetében, melynek létét mágneses anomália nyomán a MAGNET Project (kutatási program) keretében a "KIWI" nevű földmágneses kutató repülőgépről fedezték fel.

3.) Expedíciónevek használhatók, pl. *Northern Holiday-fenékhegy*.

7.) A tengerkutatással kapcsolatban álló szervezetek és intézetek (neve használható), mint pl. a *Scripps-kanyon* (esetében történt).]

(2) Személynevek a következők lehetnek:

a) A képződmény felfedezésével és leírásával kapcsolatos személy, ide értve a hajó kapitányát, az expedíció vezetőit vagy a kutatógárda vezetőit, és mindazokat, akik a felfedezés és leírás idején megbízást teljesítettek.

b) Azok a személyek, akik kifejezetten fontos szerepet játszottak az adatok interpretációjában (értelmezésében), amely a képződmény egyedi jellegzetessége felismeréséhez vezetett. [A 2. kiadás szerint: ezek a személyek a mélységmérők (=bathymetrists – van is ilyen fenékhegycsoport), óceanográfusok, geológusok, hidrográfusok lehetnek.]

c) Azon személyek, akik jelentős mértékben hozzájárultak az óceánokkal kapcsolatos ismeretekhez. [A 2. kiadás szerinti kiegészítés: ide értve az óceáni adatok interpretációját vagy az óceáni térképek készítését, azaz a rég múlt idők hidrográfusai, óceanográfusai és tudósai; pl. *Maury-csatorna*, *Ewing-fenékhely*.]

d) Egy nemzet történelmében kiemelkedő szerepet játszó személyiségek.

D) Képződménycsoportokat lehet elnevezni speciális fogalomkörbe tartozó (történelmi) személyiségek, mitológiai alakok, csillagképek, halak, madarak, állatok stb. nevére a következő példák szerint: *Matematikus-fenékhelyek: Archimédész-fenékhely, Euklédész-fenékhely, Gauss-fenékhely; Muzsikuss-fenékhelyek: Bach-fenékhely, Brahms-fenékhely, Schubert-fenékhely.* [A 2. kiadásban szereplő további példák valószínűleg fiktívek, mert a 3. kiadás ezeket az *Ampère-fenékhely* kivételével nem tartalmazza. *Fizikus-fenékhelyek: Volta-fenékhely, Ampère-fenékhely, Galvani-fenékhely; Kis Medve-hátság- és -hasadékvídek: Kochab-hátság, Polaris-hátság, Suhail-hátság* (a csillagképről illetve a csillagkép egyes tagjairól).]

E) A leíró nevek, ha még nem fordultak elő, elfogadhatók; különösen akkor, ha megkülönböztető jellegzetességre utalnak, pl. *Horog-hátság, Patkó-fenékhelyek.* [Ezeket egyébként nem fordítjuk, ld. később!]

F) Alkalmatlannak tekintett nevek a következők:

(1) Hasonló képződményre másutt már használt nevek.

(2) Teljes név, vagy személyek, intézmények, szervezetek nehezen kezelhető címe és elnevezése.

(3) Kereskedelmi termékek vagy gyártói neve.

(4) A javaslattevővel rokon vagy baráti kapcsolatban álló személyek neve.

7. Sok éven át használt nevek elfogadhatók akkor is, ha azok a fenti elvekkel nincsenek összhangban.

Természetesen az idézett névtárak nemcsak a földrajzi nevek előtagjaira (megkülönböztető elemeire) vonatkozó tudnivalókat foglalja össze, hanem a földrajzi fogalmakat és a köznévi utótagokat is tárgyalja. Feltétlenül meg kell említeni itt, hogy e névtárakon kívül a General Bathymetric Chart of the Oceans (továbbiakban: GEBCO) összkiadása (1984) mellékleteként hasonló részletességű anyag jelent meg, kiegészítve a francia nyelvű változatokkal is. Az előtagokra vonatkozó rész teljesen összhangban van az idézett BGN-elvekkel.

A mai magyar tengerfenék-domborzati nevek történeti előzményei
A Földrajzinév-bizottság határozatai

Minden különösebb elemzés és kommentár nélkül az I. táblázatban összefoglalom azt a magyar történeti névanyagot, amellyel a Nagy világatlasz megjelenését megelőző időszakban a földtudományokat művelők, illetve az igazán érdeklődő nagyközönség "hivatalosan" (értem ezen az oktatást) megismerkedhetett. (Természetesen kizárólag a tengerfenék-domborzat neveire gondolok.) Ezt az ismeretanyagot a tudományos és/vagy az ismeretterjesztő folyóiratok cikkeiből egészíthették ki az érdeklődők az 1985-öt megelőző időszakban.

Talán az egyik legkorábbi magyar nyelvű összeállítás – pontosabban három térképvázlat – RICHARD, J. (1912) "Oceánográfia" című munkájában jelent meg, és valószínűleg a mű magyar fordítójától, PÉCSI ALBERTTŐL származik. A könyvbeli szöveg alapján bizonyosnak látszik, hogy az óceánok mélységvonalaraja és a névanyag, a közölt három térképvázlaton, a GEBCO első kiadásának felhasználásával készült. A táblázat első oszlopa tehát a "hőskort" idézi, amikor még tengerünk lévén a kor színvonalával lépést tartott a magyar tengerkutatás és az ezzel foglalkozó szakirodalom: 1912-ből, mely év éppen megelőzte az első és utolsó magyar Adria expedíciót (a korábbi osztrák-magyar kutatásokat nem számítva). A táblázat további oszlopai a szerzők szakmai "becsületének" tanúbizonyságai. A második oszlopban az 1952-ben BULLA BÉLA szerkesztésében megjelent "Általános természeti földrajz", egyetemi tankönyv I. kötetében "A víz természeti földrajza" című – KÉZ ANDOR által írt – fejezetéből származó térképek; a harmadik oszlopban a TASNÁDI KUBACSKA ANDRÁS szerkesztette, 1960-ban megjelent "A Föld" című ismeretterjesztő munka KOCH NÁNDOR tollából származó "A tenger" fejezete ábráinak névanyaga. A negyedik oszlop HALTENBERGER MIHÁLY 1965-ben megjelent kiváló munkája, a "Tengerészeti földrajz" ábráinak; míg az ötödik a SZABÓ LÁSZLÓ szerkesztette "Általános természeti földrajz", ugyancsak általa – UDVARHELYI KÁROLY nyomán – írt, "A víz földrajza" c. fejezet ábrájának (mert csak az Atlanti-óceánról van ilyen!) neveit tartalmazza. A hatodik oszlopban KURUCZ ANDOR "Tengerek földrajza" című munkájának névanyaga szerepel. Az időközben kiadott magyar atlaszok az idézett munkák névanyagának csak kis töredékét tartalmazták. A Kartográfiai Vállalat által 1985-ben kiadott "Nagy világatlasz" az első olyan magyar tudományos munka, melyben a tengerfenék-domborzat magyar nevei tömegesen fordulnak elő.

A tengerfenék-domborzat egyre jobb megismerése folytán újabb és újabb földrajzi nevek jönnek létre függetlenül attól, hogy szabályozott-e a névadás, illetve a névírás. Hazánkban az 1970-es évek végén, a "Nagy világatlasz" készítése során mind sürgetőbben vetődött föl a magyar tengerfenék-domborzati nevek megalkotásának igénye. A jogi és szakmai szempontból is illetékes Földrajzinév-bizottság emiatt foglalkozott a kérdéssel 1979-ben. A földrajzi nevek előtagjainak megállapítására, valamint a földrajzi fogalmak illetve köznévi utótagok magyar megfelelőinek meghatározására egyaránt sor került.

Az összesített jegyzőkönyvet – amely az említett témák elvi kérdéseinek összefoglalását tartalmazza – tekintettel jelentőségére, változtatás nélkül közlöm az alábbiakban:

**Földi Ervin: Előterjesztés a tenger alatti domborzati nevekről.
Földrajzinév-bizottság (32. ülés) Budapest, 1979.**

1. Bizottságunk 31. ülésének határozata alapján az OFTH, a Földmérési Intézet, a Kartográfiai Vállalat és az Országos Pedagógiai Intézet képviselőiből munkacsoport alakult. Részt vett a munkacsoportban Dr. Takács József, bizottságunk tagja is, szakértőként pedig Dr. Galács András egyetemi tanársegéd.

2. A munkacsoport két ülést tartott, melyek közül az első az általános fogalmak magyar megfelelőivel foglalkozott. Ahogyan erről a 31. ülésen szó esett, a tenger alatti domorzat általános fogalmainak megállapításához rendelkezésre állt az ENSZ földrajzi névi szakértői csoportjától származó anyag. Az ott közölt meghatározások alapján és a meghívott szakértő segítségével a 65 angol nyelvű fogalomra 42 magyar megfelelőt állapítottunk meg. A munkacsoport szükségesnek látta, hogy a felszíni formákat jelölő általános fogalmaktól való megkülönböztetés érdekében néhány esetben a tengerfenékre utaló előtag alkalmazását javasolja, pl. *fenékhegy* stb. A felszíni formáknál is előforduló legtöbb általános fogalom azonban minden megkülönböztetés nélkül áll, pl. *árok*, *csúcs* stb.

A megállapított magyar megfelelők a következők:

árok (moat, trench); *bérc* (knoll); *csúcs* (peak); *fal* (escarpment, scarp); *fenékcsatorna* (channel, sea channel); *fenékhegy* (seamount); *fenékhégek* (abyssal hills, seamounts); *fenékhegység* (mountains); *fenéksíkság* (abyssal plain, plain); *gát* (levee); *hasadék* (submarine trough, trench, valley); *hát* (rise); *hátság* (ridge); *hegylánc* (cordillera); *hordaléklejtő* (cone, fan, submarine cone); *kontinensperem* (continental margin); *kontinenstalp* (continental rise); *középárok* (median valley, rift, rift valley); *lejtő* (continental slope, slope); *lejtővidék* (borderland, continental borderland); *lyuk* (hole); *magaslat* (hill); *medence* (basin); *mélység* (deep); *nyereg* (saddle); *nyúlvány* (spur); *pad* (bank, marine bank); *plató* (plateau); *self* (continental shelf, shelf); *selfszegély* (shelf break, shelf edge); *szakadék* (gap); *szirt* (pinnacle); *szurdok* (canyon, submarine canyon); *táblahegy* (guyot, tablemount); *talp* (sill); *teras* (terrace); *törésvonal* (fracture zone); *törmelék* (apron, archipelagic apron); *vidék* (province); *vonulat* (range); *völgy* (sea valley, submarine valley, valley); *zátony* (reef, shoal).

3. A munkacsoport második ülésén az egyes nevek megvitatására került sor. Az utótagként jelentkező általános fogalmak alkalmazása már nem jelentett gondot. Éppen ezért ekkor elsősorban az előtagként álló szavakkal foglalkoztunk.

a/ Mivel már a bizottságban is szó volt az *-i* képzős formákról mint a magyar névhasználatban szokásos előtagi elemekről, ennek a munkacsoport különös figyelmet szentelt. Arra a megállapításra jutottunk, hogy az *-i* képző alkalmazása akkor lehet indokolt, ha az elnevezés alapja egy közeli ország, táj, sziget stb. Pl.: *Madagaszkár* → *Madagaszkári-medence*, *Hunter-sziget* → *Hunter-szigeti-hátság*, *Honshu* → *Honshui-hátság*, *Dél-Ausztrália* → *Dél-auztráliai-medence* stb. Úgy találtuk azonban, hogy ezt az általánossággban érvényes képzésmódot nem lehet minden esetben következetesen alkalmazni. Másképpen úgy is mondhatnánk, hogy a

nevek egy részében az előtagot nem helyzetre utalónak érezzük, hanem olyannak tekintjük, mint amiről vagy akiről az adott részletet elnevezték, pl.: *Tonga-árok* (nem *Tongai-árok*), *Mariana-árok* (nem *Marianai-árok*), *Kókusz-hátság* (nem *Kókuszi-hátság*). Az ilyen lehetőséget támasztja alá a már elterjedtnek számító *Bermuda-háromszög*, ami lehetne *Bermudai-háromszög* is. – A fennálló bizonytalanság érzékeltetésére zárójelbe tett *-i* betűt alkalmazunk ott, ahol korábban nem volt, és használatát kérdésesnek ítéltük. [A tételes névvizsgálatra történő utalás.]

b/ Az előtagok magyaros formában való írását általában kerültük. Elsősorban azért, mert az ilyen típusú nevekből igen gyakoriak a hajók nevéből átvett előtagok, és ennek ellenkezőjét nincs módunkban felkutatni. Ilyen lehet pl. az *Astoria*, *Albatross*, *Naturaliste*, *Nazareth* stb.

c/ Van az *-i* képzőnek egy másik szerepe is a névhasználatban. Ebben a névben: *Északi-Atlanti-hátság* azt érzékelteti, hogy az alaptag az *Atlanti-hátság* volt; hasonlóképpen az *Északi-Fidzsi-medence* is a *Fidzsi-medence* északi része, nem pedig egy elképzelt *Észak-Fidzsi-ről* elnevezett medence (az utóbbi esetben persze *Észak-fidzsi-medence* lenne).

d/ A munkabizottság bizonyos egyszerűsítéseket is javasolt. Ahol pl. az *Indiai-óceán*-t tartalmazó név négyelemű lenne, az óceán szót néha elhagytuk, tehát: *Atlanti-Indiai-medence* stb. A *Novaja Zemlja*-*hasadék* szó szerinti fordítása ez lenne: *Kelet Novaja Zemlja-i hasadék*. Itt a *kelet* szó elhagyása nem okoz zavart, mert nincs nyugati párja. Hasonló egyszerűsítés történt a *Hawaii-fenékhegyek* esetében és másutt.

e/ Az *Amerázsi-i-medence* előtagját a munkacsoport tagjai közül néhányan annyira szokatlannak találják, hogy alkalmazása kérdéses lehet.

f/ Két esetben fordul elő, hogy a névben semmilyen magyar elem sincs: *Broken Ridge*, *The Gully*. Az első névben esetleg elképzelhető a *Broken-hátság*.

A földrajzi szakkifejezések (terminológia) és a földrajzi köznevek (nómenklatúra) összhangjának megteremtése

A tengerfenék-domborzati képződményekre kialakított földrajzi fogalmak (terminológia) és a földrajzi neveken használt köznévi utótagok (nómenklatúra) összhangjának megteremtéséhez akkor azonban még sem a földtudományi (geológiai, geofizikai, földrajzi, térképészeti), sem a névtudományi oldalról nem volt olyan mélységű *magyar nyelvű* szakirodalmi háttér (ezt hangsúlyozni kell, hiszen magyar névadásról van szó), amely a hozott döntések időtállóságát garantálhatta volna. (Nem volt ez másként más, pl. német nyelvterületen sem, mint azt az előzőekben láttuk.) Sajnos a helyzet alapvetően azóta sem változott. Így eltérő névhasználat honosodott meg a földtudományok egyes szakterületei között. Néhány példával szemléltetem az elmondottakat:

A hátságokat harántirányban átszelő völgyeket a geofizikusok *transzformvetőknek* (HORVÁTH F., 1972), a földrajzosok *hasadéknak* (HÉDERVÁRI P., 1974), a térképészek *törésvörmek* (FÖLDI E., 1979) nevezik. Vagy: az (óceánközépi) hátság tengelyében húzódó völgy a geofizikában

(központi) hasadékvölgy vagy rift(völgy), a földrajzban repedésvölgy, a térképészetben középárok (az idézett szerzők szerinti sorrendben).

Az a felismerés, hogy a magyar földrajzinév-alkotás, és így a köznévalkotás sem lehet egyetlen jónak elfogadott forrásmunka *szolgai módon történő lefordításának* eredménye (MÁRTON M., 1986, 1989) vezetett ahhoz, hogy a kérdéssel mélyebben foglalkozzam. Több kísérlet után (MÁRTON M., 1985, 1986) is csak részeredmények születtek, melyek a Földrajzinév-bizottság által összeállított anyag (FÖLDI E., 1979) kibővítését jelentették. További – általuk nem tárgyalt, jórészt kisformákra vonatkozó – fogalmakkal, és az összes fogalom magyar definíciójával egészült ki az anyag.

Az általam megismert, különböző szerzőktől származó és különböző nyelvű (magyar, angol, német, francia, orosz valamint cseh) fogalmak és definíciók rendezése során ismertem fel, hogy az igazi rendszerezés a földrajzi fogalmak és köznevek területén csak szerkezeti-morfológiai alapon történhet.

A különböző nyelvű definíciók alapján egy-egy nagyalakú táblázatba összegyűjtöttem az azonos objektumra a különböző nyelveken fellelt földrajzifogalom-megjelöléseket. A táblázat soraiba nyelvek szerint, oszlopaiba forrásmunkák szerint kerültek be a fogalmak. Az 1. ábra egy ilyen kitöltött űrlapot mutat be. A fenti táblázatok – éppen a felhasznált irodalom sokszínűsége révén – jó kiindulópontnak bizonyultak a rendszerbe foglalt magyar földrajzi fogalom- és köznévalkotáshoz.

A Földrajzinév-bizottság a korábbiakban élt azzal a lehetőséggel, "hogy a felszíni formákat jelölő általános fogalmaktól való megkülönböztetés érdekében néhány esetben a tengerfenékre utaló előtag alkalmazását javasolja, pl. fenékhegy stb." [Meg kell jegyezni, hogy itt az előtag nem a földrajzi név előtagjára (= megkülönböztető elemére), hanem a több elemből (= több értelmes részből) álló *földrajzi köznévi első elemére* vonatkozik].

Én továbbvittem ezt a gondolatot. A selfen levő formák elé a *self-*, a kontinentális lejtő formái elé a *lejtő-* előtagot tettem, ha az adott képződmény a tengerfenék különböző nagyszerkezeti-morfológiai területein is előfordul. Így már maga a név is utal a képződmény elhelyezkedésére és ezáltal lehetséges méretére is. Pl. a *Murmanszki-hát* a selfen van, relatív magassága 200–300 m, szemben a *Keleti-Csendesóceáni-hát* több ezer méteres relatív magasságával. A *Murmanszki-selfhát* név tehát jobban leírja a képződményt, ugyanakkor használata sem nehézkesebb. A továbbiakban ennek szellemében teszek kísérletet egy olyan egységes nevezérendszer kialakítására, amely a földtudományok és ezen belül a térképészet művelői számára elfogadható: (a szakirodalomban) földrajzi fogalomként, (a térképeken) földrajzi köznévi utótagként egyaránt. Kiindulási pontként felhasználtam a Földrajzinév-bizottság korábbi döntéseit.

Földrajzi fogalmak, földrajzi köznevek

E fejezet az amerikai névtárak (1), (2) és a GEBCO melléklet (3) anyagára építve, a felsorolt forrásmunkák figyelembevételével, az angol forma szerint ábécébe rendezve tartalmazza a földrajzi fogalmakat (közneveket) és azok definícióit. Az ezekben szereplő, az angol definíciókban előforduló utalásokat megtartottam arra az esetre, ha a fogalom magyar neve megváltozik (mivel ezeket a Földrajzinév-bizottság

még nem hagyta jóvá): pl. *árok* (*→trench*). Ha egy fogalom valamely nyelvű megnevezése nem az illető nyelvű forrásmunkából származik, a forrásra utaló számot "I" követi: pl. *trough* (6I) (II), azaz a *trough* fogalom második változata (II), német forrásból (6I) ered. Az ábécébe sorolás alapját képező angol fogalom után álló "°" kisformát jelöl. A magyar változatokat követő kiemelt nevek az általam javasolt névalakok. E feldolgozás francia, német, cseh és orosz fogalmakkal és definíciókkal kibővített változatát terjedelmi korlátok miatt itt nem közölhetem. A használt forrásmunkák a következők voltak (a szövegrész utalásainak megfelelően):

- (1) Gazetteer of Undersea Features, 1981.
 - (2) Gazetteer of Undersea Features, 1971.
 - (3) GEBCO összkiadás szöveges melléklete, 1984.
 - (4) RANDALL, R. R., 1980.
 - (5) FNB: FÖLDI E., 1979.
 - (6) GIERLOFF-EMDEN, H. G., 1980: STOCKS, Th., 1958–59 nyomán (német)
 - WISEMAN-OVEY, ? nyomán (angol) ?, ? nyomán (francia)
 - (7) Seznam hlavních názvu tvaru morského dna, 1973.
 - (8) HÉDERVÁRI P., 1974: FAIRBRIDGE, R. W., 1966. nyomán
 - (9) PÉCSI ALBERT, 1912: SUPAN, 1903 szerint, RICHARD, J., 1907 nyomán
 - (10) BOTT, M. H. P., 1982.
 - (11) BONATTI, E.-CRANE, K., 1984.
 - (12) BÁLDI T., 1978.
- (BSZE) Bolsaja Szovjetszkaja Enciklopedija

Tételes jegyzék, magyar definíciókkal:

abyssal gap → gap

abyssal hills:

Kis kiemelkedések területe a tengerfenéken (3).

magy: fenékhegyek (5) **fenékdombvidék**

abyssal plain → plain

apron (archipelagic apron):

Általában sima felületű, enyhe lejtő a tengerfenéken, főleg szigetcsoporthoz és fenékhegyek (*→ seamount*) körül található (1,2,3).

magy: törmelékkúp (5) **fenékhegyláb, szigetláb**

archipelagic apron → apron

bank (marine bank):

Jellemzően a *selfen* (*→shelf*) elhelyezkedő olyan kiemelkedés, mely fölött a vízréteg viszonylag sekély, de elegendő a biztonságos hajózáshoz (1,2). (3): a kurzív szöveget elhagyja.

magy: pad (5) **pad**

basin:

A tengerfenék mélyedése, amelynek metszetei többé-kevésbé hasonlóak, kiterjedése azonban esetenként változó méretű (1,2,3).

magy: medence (5) **medence, selfmedence,
nagymedence [→ trough (II)]**

bench°:

Kis *→terasz* (*→ terrace*) (1). (3): *→ terrace*. (4): Keskeny, sík terület lejtőn.

magy: - (5) **padka**

borderland (continental borderland):
 Kontinenssel szomszédos terület, amelyet rendszerint a self (→shelf) foglal el, vagy amely a selfet határolja; rendkívül változatos, szakadékokban sokkal gazdagabb, mint ami a selfre jellemző (1,2,3).
 magy: lejtővidék (5) **kontinenshatár**

caldron (6!):
 Többé-kevésbé meredek falú mélyedés, viszonylag nem nagy kiterjedéssel.
 magy: üst, katlan (8) **üst**

canyon (submarine canyon):
 Meredek oldalfalú, viszonylag keskeny, mély völgy, melynek fenéke rendszerint folyamatosan lejt (1,2,3).
 magy: szurdok (5) **kanyon**

channel → seachannel

cone → fan

continental borderland → borderland

continental margin:
 A kontinenst a mélytengeri síkságtól vagy a mélytengerfenéktől elválasztó zóna, amely rendszerint a selfből, a [kontinentális] lejtőből (→ slope) és a kontinenslábból (→ rise) áll (3).
 magy: kontinensperem (5) **kontinensszegély**

continental rise:
 Enyhe lejtő, amely az óceáni mélységekből a kontinentális lejtő (→ slope) lába felé emelkedik (1,3). (2) kiegészíti: "rendszerint sima felszínnel".
 magy: kontinenstalp (5) **kontinensláb**

continental shelf → shelf

continental slope → slope

cordillera:
 Egész hegységrendszer, amely magába foglalja valamennyi alsóbbrendű vonulatot (→ range), a belső platókat (→ plateau) és medencéket (→ basin) (1,2).
 magy: hegylánc (5) **fenékhegylánc, hátságrendszer, kordillera**

crest (6!):
 Hosszan elnyúló legmagasabb kiemelkedés hátságon vagy háton. magy: taraj (8) **gerinc**

deep:
 Valójában inkább mély szondázási érték, semmint fizikai képződmény... (2).
 magy: mélység (5) **mélység**

deep sea channel (6!) → seachannel

deep sea cone → cone

deep sea fan → fan

deep sea (floor) (6!); ocean basin floor (angol cikkek)
 magy: óceánaljzat (8) **mélytenger (fenék)**

deep sea terrace → terrace

depth (6!):
 A legmélyebb hely egy medencében, árokban vagy a tengerfenék más negatív (bemélyedő) képződményében (vö: sill depth).
 magy: - (5) **mélység (mint számérték)**

dome (6!):
 Több mint 200 m-es mélységben elhelyezkedő, kis alapterületű, me-

redék lejtőkkel határolt kiemelkedés.
magy: dóm (8) **dóm**

escarpment; scarp:
Hosszú és viszonylag meredek lejtő, mely sík vagy enyhe lejtésű területeket választ el (1,2,3).
magy: fal (5) **fal**

fan (cone, deep sea fan, deep sea cone, submarine fan, submarine cone):
Viszonylag sima képződmény, amely rendszerint egy kanyon (→ canyon) vagy kanyonrendszer alsó végétől ereszkedik tovább (1,3). (2): Enyhén lejtős, legyező alakú képződmény, amely rendszerint egy kanyon (→ canyon) alsó végéhez közel helyezkedik el.
magy: hordaléklejtő (5) **hordaléklejtő** (fan), **hordalékkúp** (cone)

flat°:
Kicsiny, *egy szintben* vagy majdnem egy szintben fekvő terület (1). (4): a kurzív rész helyett: *sík*.
magy: - (5) **sík, selfsík**

fork°:
Kanyon (→ canyon) vagy völgy (→ valley) mellékága (1,4).
magy: - (5) **mellékág**

fracture zone:
A tengerfenék szokatlanul szabálytalan topográfiájú, kiterjedt, lineáris zónája, amelyre jellemzőek a nagy fenékhegyek (→ seamount), a meredek oldalfalú vagy aszimmetrikus hátságok (→ ridge), a hasadékok (→ trough) vagy falak (→ escarpment) (1,3). (2) kiegészíti: "eredetét tekintve nem szükségszerűen transzformvető".
magy: törésöv (5) **törésöv**

furrow°:
Zárt, lineáris, keskeny, sekély mélyedés (1,4).
magy: - (5), barázda (8) **barázda, selfbarázda**

gap (abyssal gap):
Keskeny törés(vonal) hátságon (→ ridge) vagy háton (→ rise (1,3). (2): Meredek oldalfalú mélyedés, amely haránt irányban metsz keresztül egy hátságot (→ ridge) vagy hátat (→ rise).
magy: szakadék (5), hasadék (8) **keresztvölgy**
megj.: a legmélyebb része a **szakadék**

gully°:
Kicsiny, völgyyszerű képződmény (1,4).
magy: - (5) csatorna (8) **szurdok**

guyot → tablemount

hill:
Kiemelkedés, amely rendszerint nem éri el az 500 m-es (relatív) magasságot (1,2). (3): Kicsiny, elszigetelt kiemelkedés, nem olyan magas, mint a magaslat (→ knoll).
magy: magaslat (5) domb (8) **fenékdomb**

hills → abyssal hills

hole:
A tengerfenék kis mélyedése (1,2,3).
magy: lyuk (5, 8) **lyuk**

insular shelf → shelf

island shelf → shelf

island slope → slope

knoll:

Kiemelkedés, amely rendszerint 500 m fölé emelkedik, de nem éri el az 1000 m (relatív) magasságot, és a csúcsánál korlátozott kiterjedésű (1). (2): a kurzív részt nem adja. (3): Kör alakú, viszonylag kicsi, különálló kiemelkedés.

magy: bérc (5) **magaslat**

ledge°:

Sziklakiszögellés vagy -kibúvás, rendszerint lineáris (kiterjedésű) és partközelségben található (1). (4): Keskeny, rendszerint vízszintes, selfszerű hátság vagy sziklakiszögellés.

magy: - (5) **párkány**

levee:

Kanyont (→ canyon), völgyet (→ valley) vagy fenéksatornát (→ seachannel) határoló part (1,3). (2): Fenéksatorna (→ seachannel) mindkét oldalát, vagy kanyon (→ canyon) illetve völgy (→ valley) kis esésű, tenger felőli részét határoló part.

magy: gát (5) **gát**

marine bank → bank

median valley (rift, rift valley):

Az óceánközépi hátságrendszer tengely menti mélyedése (1,2,3).

magy: középárok (5) **repedésvölgy**

moat (sea moat):

Nem feltétlenül folyamatos (teljes) gyűrű alakú mélyedés, amely sok fenékhegy (→ seamount), sziget vagy más különálló kiemelkedés lábánál helyezkedik el (1,3). (2): a kurzív részt nem adja.

magy: árok (5) **sáncárok, árokgyűrű** (csak teljes gyűrű!)

mound°:

Alacsony, különálló, kerek domb (→ hill) (1,4).

magy: - (5) **halom**

mountain:

Hátságok (→ ridge) és fenékhegyek (→ seamount) hatalmas és összetett csoportja (3).

magy: - (5) **fenékhegység**

mountains:

Hatalmas és összetett (komplex) kiemelkedő képződmény jól ismert alosztálya (rendszerezési egysége) (1,2).

magy: fenékhegység (5) **fenékhegyvidék**

ocean-basin (6!)

magy: - (5) **óceáni medence**

outer rise:

Az árok óceán felőli oldalán megjelenő, az óceánfenék néhány száz méter (relatív) magasságú, széles felboltozódása (10).

magy: - (5) **kül(ső)hát**

peak:

Feltűnő kiemelkedés, nagyobb képződmény része; a csúcsánál vagy pontszerű, vagy nagyon korlátozott kiterjedésű (1,2). (3): a kurzív részt nem adja.

magy: csúcs (5), tetőmagasság, tetőcsúcs (8)

csúcs

pinnacle:

Egyedül álló vagy egy hegyormot koronázó magas torony vagy spirál alakú korall- vagy kőzetoszlop (1,2,3).

magy: szirt (5) **bérc**

plain (abyssal plain):

sík, enyhén lejtős vagy közel egy szintben fekvő terület (1,2). (3) kiegészíti: "abisszális mélységekben".

magy: fenéksíkság (5), abisszális síkság (12)

fenéksíkság

plateau:

Tekintélyes kiterjedésű, viszonylag sík tetejű képződmény (fennsík), egy vagy több oldalán hirtelen leszakadással (1). (2): Legalább egyik oldalán, rendszerint több mint 200 m (relatív) magasságba emelkedő, tetején tekintélyes kiterjedésű, viszonylag sima tetejű tengerfenék-kiemelkedés. (3): Tekintélyes kiterjedésű, sík vagy majdnem sík terület, egy vagy több oldalán meredek leszakadással.

magy: plató (5), fennsík (8)

plató

province:

Hasonló fiziografikus formációk egy csoportja révén felismerhető terület, amelynek jellemzői élesen elütnek a környező területektől (1,3). (2): "fiziografikus" helyett "batimetrikus" formációkról beszél.

magy: vidék (5)

vidék

ramp°:

Különböző magasságú területeket összekapcsoló enyhe lejtő (1,4).

magy: - (5)

rézsű

range:

Egymáshoz kapcsolódó hátságok (→ ridge) vagy fenékhegyek (→ seamount) sora (1,2).

magy: vonulat (5), tenger színe alatti hegyvonulat (8)

fenékhegyvonulat

ravine°:

Kis kanyon (→ canyon) (1). (4): Kicsiny, kanyonszerű képződmény.

magy: - (5)

horhos

reef:

Konszolidálódott (megszilárdult) kőzetekből felépülő, 20 m vagy annál kisebb mélységben elhelyezkedő, a hajózásra veszélyes forma (1). (2): "partközeli képződmény"-nek nevezi, és külön megjegyzésben 30 m-es kritikus mélységet jelöl meg azokra a területekre, ahol mélymerülésű hajók közlekednek. (3): A tengerszinten vagy annak közelében elhelyezkedő sziklák, amelyek veszélyeztethetik a hajózást.

magy: zátony (5)

szirt, szikla(zátony)

ridge:

Meredek oldalakkal (határolt) hosszú, keskeny kiemelkedés (1). (2): "szabálytalan, egyenetlen felszín"-nel is jellemzi. (3): A szó több jelentésű: a) Hosszú, keskeny kiemelkedés, meredek oldalakkal. b) Hosszú, keskeny kiemelkedés, amely gyakran óceáni medencéket választ el. c) A globális kiterjedésű, nagy óceáni hátságrendszer.

magy: hátság (5, 8)

hátság, selfhát

rift → median valley

rift valley → median valley

rise:

Széles kiemelkedés, mely enyhén és rendszerint egyenletesen emelkedik ki a tengerfenékből (1,3). (2): Nemcsak széles, de "hosszú" is. (3): Megjegyzi, hogy a "ridge c)" definíció szinonímája.

agy: hát (5), emelkedés (8)

hát, selfhát

saddle:

*Alakjában nyereg*re hasonlító alacsony rész hátságon (→ ridge) vagy szomszédos fenékhegyek (→ seamount) között (1,3). (2): A kurzív részt nem adja.

magy: nyereg (5)

nyereg

scarp → escarpment

seachannel (channel):

Folyamatosan lejtő, (hosszan) elnyúlt mélyedés, amely rendszerint hordalékletjtőkön (→ fan) vagy fenéksíkságokon (→ plain) található, és rendszerint gátak (→ levee) határolják az egyik vagy mindkét oldalán (1,3). (2): A tengerfenék hosszú, keskeny, U vagy V alakú sekély mélyedése, amely rendszerint enyhén lejtő fenéksíkságon (→ plain) vagy hordalékletjtőn (→ fan) jelenik meg.

magy: fenékcsatorna (5), mélytengeri csatorna (8)

fenékcsatorna,

csatornaág [vö. delta(ág)]

seahigh (6!) → hill

seaknoll (6!) → knoll

magy: tenger színe alatti (domb)tető (8)

magaslat

sea moat → moat

seamount:

Rendszerint 1000 m fölé nyúló kiemelkedés, amely a csúcsánál korlátozott kiterjedésű (1,2). (3): Jellegzetesen kúp formájú, hatalmas, különálló kiemelkedés.

magy: fenékhegy (5), tenger színe alatti hegy (8)

fenékhegy

seamount chain:

Sorban elhelyezkedő számos fenékhegy (→ seamount) (3).

magy: - (5), tenger színe alatti hegylánc (8)

fenékhegysor [vö. range (fenék-hegyvonulat)]

seamount group:

magy: tenger színe alatti hegycsoport (8)

fenékhegycsoport

seamounts: -

magy: fenékhegyek (5)

fenékhegyek

seapeak (6!) → seamount!

magy: tenger színe alatti csúcs (8) ld. **fenékhegy**

seascarp (6!) → escarpment

sea valley → valley

shelf (continental shelf) - (island shelf; insular shelf):

Kontinenshez csatlakozó (vagy sziget körüli) öv, amely a partvonalától (az alacsonyvíz vonalától) addig a mélységig terjed, amelynél a lejtőszög rendszerint jellegzetesen megnő az óceáni mélységek felé (1,2,3).

magy: self (5), kontinentális self, kontinenspárkány (szigetself) (8), kontinentális párkány, kontinentális padka (9)

**self (kontinentális self)
(szigetself)**

shelf break → shelf-edge

shelf-edge; shelf break:

A self külső peremének keskeny zónája, amely mentén a lejtő-szög

- jelentős növekedése észlelhető (3).
 magy: selfszegély (5) **selfperem**
- shelf valley:
 Völgy (→ valley) a selfen, rendszerint kanyon (→ canyon) part felé eső nyúlványa (1,2).
 magy: - (5) **selfvölgy**
- shoal:
 Nem konszolidálódott (laza) anyagokból felépülő, 20 m vagy ennél kisebb mélységben elhelyezkedő, a hajózásra veszélyes forma (1,2). (2): Külön megjegyzésben a 30 m-es kritikus határt jelöli meg azokra a területekre, amelyeken mélymerülésű hajók közlekednek. (3): Nem konszolidálódott (laza) anyagokból álló, a hajózásra veszélyes partközeli képződmény.
 magy: zátony (5) **homokzátony**
- sill (I):
 Medencéket elkülönítő szakadék (→ gap) vagy nyereg (→ saddle) alsó része (1,3).
 magy: talp (5) **völgytalp, nyeregpont**
- sill (II):
 Az óceáni medencéket egymástól vagy a csatlakozó tengerfenéktől elkülönítő hátság (→ ridge) vagy hát (→ rise) alacsony része (2).
 magy: - (5), párkány, küszöb (8) **hát(ság)láb**
- sill depth (6!, 7!)
 magy: - (5) **küszöbmélység**
- slope (continental slope; island slope):
 A selfperemtől (→ shelf-edge) a tenger felé a kontinensláb (→ continental rise) kezdetéig vagy addig a pontig ereszkedő lejtő, ahol a lejtő(szög) általános csökkenése tapasztalható (1,3). (2): A selftől (→ shelf) nagyobb mélységbe a tenger felé tartó lejtő.
 magy: lejtő (5), kontinentális lejtő (8) **lejtő (kontinentális lejtő; szigetlejtő)**
- spur:
 Nagyobb képződményből kifelé tartó alsóbbrendű kiemelkedés, hátság (→ ridge) vagy hát (→ rise) (1,2,3).
 magy: nyúlvány (5) **nyúlvány**
- submarine canyon → canyon
 submarine cone → fan
 submarine fan → fan
 submarine trough → trough
 submarine valley → valley
 swell → rise **selfhát [csak selfen!]**
- tablemount; guyot:
 Viszonylag sima, lapos tetjű fenékhegy (→ seamount) (1,2,3).
 magy: táblahegy (5), guyot (8) **táblahegy**
- terrace (deep sea terrace); (bench):
 Viszonylag sima, néha hosszú és keskeny, vízszintes vagy enyhén lejtő felszín, amelyet meredeken ereszkedő lejtő határol az egyik, és meredek emelkedő a másik oldalon (1,3). (2): Tenger alatti képződményt határoló padkaszzerű alakzat.
 magy: terasz (5) **terasz**

tongue:

A sima tengerfenék hosszúkás (nyelvszerű) benyúlása egy mellette fekvő magasabb képződménybe (1). (2): Egy lejtő oldalirányú kinyúlása.

magy: - (3)

nyelv

transverse ridge:

A jelentősebb törésöveket gyakran kísérő, azokkal párhuzamosan elhelyezkedő pozitív domborzati forma, amelynek kialakulásában – a litoszféralemezek mozgásirányának megváltozása miatt a lemezhatárokon fellépő – kompressziós erőhatások játszanak szerepet (11).

magy: - (5)

keresztvátság

transverse valley → gap (keresztvölgy)

trench:

A tengerfenék hosszú, keskeny, jellegzetesen nagyon mély és aszimmetrikus mélyedése, viszonylag meredek oldalfalakkal (1,3). (2): A képződmény aszimmetrikus voltát nem említi.

magy: árok (5), árok, óceáni árok (8) **árok**

trough (submarine trough, trough valley) (1):

A tengerfenék hosszú mélyedése, jellegzetesen sík fenékkal és meredek oldalfalakkal; általában nem olyan mély, mint az árok (→ trench) (1,3). (2): A tengerfenék hosszú mélyedése; rendszerint szélesebb és kisebb mélységű az ároknál.

magy: hasadék (5)

teknő, teknővölgy, hasadék, katlan

trough (6!) (II):

magy: teknő (8)

nagymedence

trough valley → trough (1)

valley (sea valley, submarine valley):

Viszonylag kis mélységű, széles mélyedés, amelynek fenéke rendszerint folyamatosan lejt. Ez a meghatározás általában nem használatos azokra a képződményekre, amelyeknek említésre méltó része kanyonszerű jellemzőkkel rendelkezik (1,3). (2): "enyhe lejtésű oldalakkal" is jellemzi.

magy: völgy (5, 8)

völgy, fenékvölgy

A magyar ábécé szerint rendezett fogalmakat és közneveket (az angol megfelelőik feltüntetésével) a II. táblázatban foglalom össze.

A felsorolt fogalmak illetve földrajzi köznevek között számos olyan van, amellyel földrajzi nevekben még nem találkoztam. Ilyenek pl. küszöbmélység, völgytalp, selfperem stb. Az eddig elfogadott földrajzi nevekben ténylegesen előforduló közneveket a III. táblázat tartalmazza.

A terminológiai és nomenklatúrabeli összhang csak a földrajzi nevek utótagjának helyes kiválasztását biztosítja. Ezen kívül az előtagok vagy megkülönböztető elemek helyes megállapításának kérdése is figyelmet érdemel.

A földrajzi név előtagjainak megkülönböztető elemei

Mielőtt a kérdés vizsgálatába mélyednék, hangsúlyoznom kell azt, hogy a földrajzi nevekkel kapcsolatban használt elő- és utótag fogalmak csak a magyar nevek esetében egyértelműek. Nyelvünkben ugyanis a földrajzi név

egyediesítő, megkülönböztető elemei mindig a név első részét alkotják, azaz előtagok. Minden esetben ezt követi a földrajzi köznévi rész – az utótag. (Számos idegen nyelvben azonban az egyediesítő, megkülönböztető elem(ek) és a földrajzi köznév néven belüli elhelyezkedése vagylagos – bármelyik állhat a név elején és végén is –, illetve a köznév áll a név elején.)

A magyar nyelvben a földrajzi köznévi utótag nélküli ún. *hiányos nevek* sem jelentenek kivételt a fenti szabály alól: *Duna*, *Balaton*, *Bakony* stb. Ezekben az esetekben a köznévnék (utótagnak) megfelelő földrajzi fogalom állhat a név után – *Duna* folyam, *Balaton* tó, *Bakony* hegység – segítve az értelmezést, de mivel nem része a névnek, kötőjel nélkül követi azt. Az ilyen nevek egy része nem más, mint tulajdonnévvé vált földrajzi köznév. Ismert magyar példák: *Fertő*, *Séd*, *Bükk* stb. Nyelvünkben azonban a név részeként ezek nem kapnak határozott névelőt, mint pl. az angolban: *The Gully*, csupán a nagy kezdőbetű utal arra, hogy arról a bizonyos *Bükk*ről vagy *Séd*ről van szó a többi *-bükk* és *-séd* közül.

A nevek előtagjainak írására levont következtetések

A következőkben több ezer magyar, angol, német, orosz és cseh tengerfenék-domborzati név elemzése nyomán, a földrajzi nevek előtagjainak írásmódjára levont következtetéseket, mint szabályrendszert foglalom össze:

A) Az alapnév után álló *-i* képző kérdése:

1.) A korábban létező földrajzi nevekből – az eredeti teljes név megtartásával – képzett új földrajzi nevekben az eredeti névhez *-i* képző járul (*Bellsund* → *Bellsundi-teknővíg*, *Madagaszkár* → *Madagaszkári-medence*, *Hunter-sziget* → *Hunter-szigeti-hátság*), kivéve a különírott, kételemű idegen neveket (*Puerto Rico* → *Puerto Rico-árok*, *Sierra Leone* → *Sierra Leone-medence*). Ugyancsak kivételt képeznek a köznévi utótag nélküli, egytagú folyónevek (*Amazonas* → *Amazonas-hordalékkúp*, *Kongó* → *Kongó-kanyon*).

2.) Már meglévő földrajzi névből képzett új névben nem szerepel az *-i* képző, ha az eredeti név földrajzi köznévi utótagja az új névből kiesik (azt is mondhatnánk, hogy a kieső földrajzi köznév "magával viszi" az *-i* képzőt) (*Barrow-fok* → *Barrow(-foki)-szurdok* → *Barrow-szurdok*, *Mariana-szigetek* → *Mariana(-szigeteki)-árok* → *Mariana-árok*).

B) Az égtájnevek után álló *-i* képző kérdése:

1.) Az égtájnevek felhasználásával történő előreképzéskor az égtájnév végén *-i* képző áll:

a) A páros (vagy többes) nevek esetében az égtájmegjelölés *-i* képzős akkor, ha az a névadóhoz viszonyított helyzetre utal (*Mariana-szigetek* → *Mariana(-szigeteki)-medence* → *Mariana-medence* → *Keleti- és Nyugati-Mariana-medence*). (Nincs Keleti- és Nyugati-Mariana-szk., nem hátraképzés.)

b) A páros (vagy többes) nevek esetében az égtájmegjelölés *-i* képzős akkor is, ha csupán a képzett nevekkal jelölt területek egymáshoz (és nem a névadóhoz) viszonyított helyzetére utal (*Scotia-tenger* → *Scotia(-tengeri)-medence* → *Scotia-medence* →

Nyugati- és → Keleti-Scotia-medence. (Nincs Keleti- illetve Nyugati-Scotia-t., nem hátraképzés.)

2.) Hátraképzés esetén az alapnévben szereplő égtájmegjelölés nem változik:

a) Az égtájmegjelölés -i képzős, ha az alapnévben is az (Déli-Georgia → Déli-georgiai-hát, Déli-Sandwich-szigetek → Déli-Sandwich(-szigeteki)-árok → Déli-Sandwich-árok).

b) Az égtájmegjelölés, az alapnévnek megfelelően, -i képző nélkül áll (Közép-Amerika → Közép-amerikai-árok, Nyugat-Európa → Nyugat-európai-medence).

C) Az előtagok magyaros írásának, fordításának elkerülése:

1.) Az emlékeztető, beszélő neveket nem fordítjuk le.

a) Hajónevek (Atlantis Seamount → Atlantis-fenékhegy (nem Atlantisz), Northwind Ridge → Northwind-hátság – nem Északi szél).

b) Expedíciónevek (Northern Holiday → Northern Holiday-fenékhegy).

c) Más, nem azonosítható eredetű nevek (Uselje Szotrudnyicsesztva → Szotrudnyicsesztvo-völgy (nem Együttműködés).

2.) Az általános földrajzi jellegű jelzők közül az alakra, formára utaló neveket sem fordítjuk le. Hook Ridge → Hook-hátság (nem Horog), Horseshoe Seamounts → Horseshoe-fenékhegyek (nem Patkó).

3.) A hiányos (köznevet nem tartalmazó) neveket nem fordítjuk. (Többnyire alakra utalóak.) The Cow Pan, basin (nem Marhakarám), The Gully, canyon (nem Szurdok), The Stone Fence, escarpment (nem Kökerítés).

4.) Ne fordítsuk a számnévet (számnévi jelzőt), ha az a földrajzi név belső tagjaként fordul elő! Long Forties, bank → Long Forties-pad (nem Hosszú-Negyvenesek vagy Hosszú-Negyvenesek-pad).

5.) A betűszókat ne oldjuk fel és ne fordítsuk, csupán a nem latin betűseket írjuk át az átírási szabályoknak megfelelően és nagybetűsítsük azokat! Arlis Spur (Arctic Research Laboratory Island) → ARLIS-nyúlvány, Kotlovina Szevernyij Polus → (SP Basin) → SZP-medence.

6.) Ne erőltessük a magyarban egyszerűen nem kifejezhető fogalmak fordítását: Kotlovina Podvodnyikov → (Podvodnikov Basin; pánev Ponokárú; Becken der Unterseebootfahrer) → Podvodnyik-medence (nem Merülőhajó-vezető).

D) Az eredetileg nem latin betűs (elsősorban az orosz eredetű nevek) írásakor a "földrajzi név... részleges fordításával egyidejűleg visszaállítjuk a nem lefordított rész alapalakját..." (HADROVICS L. főszerk.), 1985): Kotlovina Podvodnyikov → Podvodnyik-medence, Uselje Szotrudnyicsesztva → Szotrudnyicsesztvo-völgy, Wrangel Plain → Vrangeli-fenéksíkság.

E) Fordítandó előtagok:

1.) A számnévvel (számnévi jelzővel) kezdődő neveket lefordítjuk: Sixtymile Bank, seamount → Hatvanmérőföldes-fenékhegy, Thirtymile Bank, ridge → Harmincmérőföldes-hátság.

2.) Lefordítandók az általános földrajzi jellegű jelzők közül a helyzetre és az alapformára utaló típusúak. Ezek a következők: North, Northern = Észak-, Északi-, Central = Központi-, South, Southern = Dél-, Déli-, Mid = Közép(ső)-, East, Eastern = Kelet-, Keleti-, Middle = Középső-, West, Western = Nyugat-, Nyugati-, Great = Nagy-, Little =

Kis-. Ezeket nemcsak az angolból, hanem bármely más nyelvű forrásmunkából származó nevek esetében lefordítjuk: Inner = Belső-, Outer = Külső-, Elő-; Eastern Shoals → Keleti-zátonyok, Outer Shoal → Külső-zátony.

Kivéve az egybeíró (pl. skandináv) nyelvekben, az általános földrajzi jellegű jelzőből és köznévből álló (kételemű, de egybeírt) név továbbképzésével kialakult új neveket. Ekkor a kételemű előtag egybeírt marad és felveszi az -i képzőt: *Forlandsbanken* → *Forlandi-pad*, *Vestfjord Valley* → *Vestfjordi-teknővölgy*.

3.) "Fordítani" kell azokat a földrajzi jellegű jelzőket is, amelyeket -i képzővel nyerünk olyan földrajzi nevekből, melyeknek van magyar exonímájuk: *Lisboa Canyon* → *Lisszaboni-kanyon*, *Azores-Gibraltar Ridge* → *Azori-Gibraltári-hátság*.

4.) Általában "fordítani" kell az előtagot, ha van korábbi létező exoníma-előzménye: *Celtic Shelf* → *Kelta-self* (*Kelta-tenger*), *Kong Karls Basin* → *Károly király-selfmedence* (*Károly király-föld*).

5.) A foglalkozásnevek fordítandók. Vagy egyes objektumokat vagy képződménycsoportokat jelölnek:

a)	Csoportnevek:	<i>Bathymetrists</i>	<i>Seamounts</i>	→
	<i>Mélysgémérő-fenékhegycsoport,</i>	<i>Mapmaker</i>	<i>Seamounts</i>	→
	<i>Térképész-fenékhegycsoport,</i>	<i>Mathematicians</i>	<i>Seamounts</i>	→
	<i>Matematikus-fenékhegycsoport.</i>			

b) Egyedi képződmények nevei: *Otrog Geofizikov* → (*Geofizikov Spur*) → *Geofizikus-nyúlvány*, *Dolina Hidrografov* → *Hidrográfus-repedésvölgy*.

F) Egyszerűsítések:

1.) A földrajzi nevek idegen elemekből álló részeit ne tömbösítsük! *East Novaya Zemlya Trough* → *Keleti Novaja Zemlja-teknő*, *West Novaya Zemlya Trough* → *Nyugati Novaja Zemlja-teknővölgy*.

2.) Tömbösíthetők a magyar elemekből álló, háromtagúnál több tagú nevek: *Csendes-óceáni-medence* → *Keleti-Csendesóceáni-medence*, *Pacific-Antarctic Ridge* → *Csendesóceán-Antarktiszi-hátság*.

G) Egyéb kritikus nevek:

1.) *Amerasia Basin* → Amerázsiái medence: (vö. Eurázsia, Ausztrálázsia, Afroázsia stb.)

2.) *Frants-Viktoriya Trough* → Ferenc-Viktória-teknővölgy: (a Ferenc József-föld és a Viktória-sziget között).

H) A magyar nyelvben meghonosodott, hagyományos névnek tekinthető "exonímákat" nem kell megváltoztatni akkor, ha a név a helyesírásnak megfelel és jól tükrözi a megnevezett képződmény morfológiai-szerkezeti sajátosságait. Pl. "összevont" objektumok neve: *Atacama Trench: see Peru Chile Trench* → *Peru-Chilei-árok*. Helyes a résznevek megtartása is! *Peru-Chilei-árok* = *Perui-árok* + *Atacama-árok* + *Tűzföldi-árok*.

Összefoglalás

A térképi névanyag e speciális részének – a tengerfenék-domborzati képződmények magyar neveinek – meghatározása, helyes – mind a magyar névképzési szabályokat, mind a megfelelő földtudományi ismereteket figyelembe vevő – megalkotása a térképkészítési gyakorlat során felvetődő valós kérdések megválaszolását jelenti, nem valamiféle "önmagáért való" tudományos tevékenységet.

E munkának az előzőekben összefoglalt bemutatásán keresztül jól láthatóvá válik, hogy ezen a területen a "tisztá" elméleti tevékenység kizárt, és nem vezethet eredményre. Idő kell a felismert, vagy annak vélt nyelvi szabályok letisztulásához. Igen sok név tételes vizsgálata erősítheti csak meg a szabályok létét, de sok név elemzése szükséges a hibás felismerés elvetéséhez is. A nyelv bonyolult és kivételek gyakran akadnak. A térképen megjelenő kivételek névtörténeti vizsgálata azonban – amellyel csupán érintőlegesen foglalkoztam – számomra megerősítette az előzőekben összefoglalt névalkotási szabályok működését nyelvünkben. Ezt egyetlen példával mutatom be: *Labrador* → *Labrador-tenger* (hiányzik az *-i* képző!). A történeti előzmény viszont a *Labrador-félsziget* (Világatlasz, 1958), de a Képes politikai és gazdasági világatlasz (KPGVA, 1966) már csak *Labrador*. Az is nyelvi törvényszerűség tehát, hogy az ismert(nek feltételezett) földrajzi nevekből a köznév "lekopik": *Börzsöny*, *Cserhát*, *Mátra*, *Bükk* (hegység), *Duna* (folyam) stb. A kivételek erősítik a szabályt, mint annyi más esetben. Ez a kérdéskör is további vizsgálatokat érdemel.

Az ismertetett elvek figyelembevételével elkészült "A Jeges-tenger földrajzinév-tára" (MÁRTON M., 1988–1991). Jelenleg az Eötvös Loránd Tudományegyetem Térképtudományi tanszékén készül "Az Északi-Atlanti-óceán földrajzinév-tára". Ha e kéziratos anyagok szélesebb körű publikálására lehetőség adódik, talán ezen – az ismeretekben gyorsan gyarapodó – területen is egységes névalkotás és névhasználat honosodhat meg hazánkban.

Idézett irodalom

- BÁLDI TAMÁS (1978): A történeti földtan alapjai. Tankönyvkiadó, Budapest, 1978.
- BALOGH LAJOS-ÖRDÖGH FERENC [szerk.] (1989): Névtudomány és művelődéstörténet. Zalaegerszeg Város Tanácsa VB Művelődési Osztálya, Zalaegerszeg, 1989.
- Bolsaja Szovjetszkaja Enciklopedija. Moszkva.
- BOTT, MARTIN H. P. (1982): The Interior of the Earth. Edward Arnold, London, 1982.
- BONATTI, ENRICO and CRANE, KATHLEEN (1984): Oceanic Fracture Zones. Scientific American, Vol.250, No.5, pp.:36–47; May 1984.
- BORGESE, ELISABETH MANN (1983): The Law of the Sea. Scientific American, Vol.248, No.3, pp.:28–35; March 1983.
- BULLA BÉLA [szerk.] (1952): Általános természeti földrajz I. Tankönyvkiadó, Budapest, 1952.
- Haack Weltatlas. VEB Hermann Haack, Geographisch-Kartographische Anstalt, Gotha, 1984.
- FÁBIÁN PÁL-FÖLDI ERVIN-ifj. HÖNYI EDE (1965): A földrajzi nevek és megjelölések írásának szabályai. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1965.
- FÖLDI ERVIN-ifj. HÖNYI EDE (1965): A térképi névírás időszerű kérdései. Földrajzi Közlemények, XIII.(LXXXIX.)kötet, 2.szám, 1965; pp.:141–150.
- FÖLDI ERVIN (1979): Előterjesztés a tenger alatti domborzati nevekről. (FNB 32. ülés jegyzőkönyve), Budapest, 1979.
- FÖLDI ERVIN (1991): Megjegyzések dr. Márton Mátyás: Tengervízzel fedett felszínek ábrázolása kisméretarányú térképeken c. kandidátusi

- értekezéséhez az 1991. május 21-én megvitatott szöveg alapján.
(Kézirat)
- Gazetteer of Undersea Features (Second Edition) Geographic Names Division, Washington, D.C., 1971.
- Gazetteer of Undersea Features (Third Edition) Defense Mapping Agency, Washington, D.C., 1981.
- GEBCO összkiadás szöveges melléklet. Canadian Hydrographic Service, Ottawa, Canada, 1984.
- General Bathymetric Chart of the Oceans (GEBCO). Canadian Hydrographic Service, Ottawa, Canada, 1975-1982.
- GIERLOFF-EMDEN, H. G. (1980): Geographie des Meeres. Walter de Gruyter, Berlin*New York, 1980.
- HALTENBERGER MIHÁLY (1965): Tengerészeti földrajz. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1965.
- HÉDERVÁRI PÉTER (1974): Születő óceánok - haldokló tengerek. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1974.
- HORVÁTH FERENC (1972): A szilárd Föld fizikája. Tankönyvkiadó, Budapest, 1972.
- J. SOLTÉSZ KATALIN (1979): A tulajdonnév funkciója és jelentése. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979.
- Képes politikai és gazdasági világtalasz. Kartográfiai Vállalat, 1966.
- KÉZ ANDOR: A víz természeti földrajza. in: BULLA BÉLA [szerk.] (1952): Általános természeti földrajz I. Tankönyvkiadó, Budapest, 1952; pp.: 354-531.
- KOCH NÁNDOR (1960): A tenger. in: TASNÁDI KUBACSKA ANDRÁS [szerk.]: A Föld. Gondolat Kiadó, Budapest, 1960; pp.: 211-239.
- KURUC ANDOR (1982): Tengerek földrajza. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1982.
- LARUSEN, DAN (1972): The Place Names of North Greenland. C.A. Reitzels Forlag, København, 1972.
- MÁRTON MÁTYÁS (1985): Az óceán- és tengerfenék domborzata. Tenger alatti felszínnek ábrázolása kisméretarányú térképeken. (Doktori értekezés) ELTE, Bp.; 129 o., 65 ábra.
- MÁRTON MÁTYÁS (1986): A tengerfenék domborzatának nevei. Geodézia és Kartográfia, 38.évf. 3.szám, 1986; pp.: 180-185, 1 ábra.
- MÁRTON MÁTYÁS (1987): Az óceán- és tengerfenék képződmények földrajzinév-tára. Geodézia és Kartográfia, 39.évf. 1.szám, 1987; pp.: 39-43.
- MÁRTON MÁTYÁS (1988-1991): A Jeges-tenger földrajzinév-tára. (Kézirat) Kartográfiai Vállalat, Bp.; 79 o., 4 térképmelléklet.
- MÁRTON MÁTYÁS (1989): Tengerfenék-képződmények földrajzinév-tára. in: BALOGH LAJOS-ÖRDÖGH FERENC [szerk.]: Névtudomány és Művelődéstörténet. Zalaegerszeg, 1989; pp.: 139-143.
- MÁRTON MÁTYÁS (1991): Tengervízzel fedett felszínnek ábrázolása kisméretarányú térképeken. (Kandidátusi értekezés) KV-ELTE-MTA, Bp.; 151 o., 90 o. melléklet.
- Nagy világtalasz. Kartográfiai Vállalat, Budapest, 1985.
- RANDALL, RICHARD R. (1980): New Terms and Definitions of Minor Undersea Features. Technical Papers of the American Congress on Surveying and Mapping (Fall Technical Meeting, 1980), pp.: (Ms-1-D-)1-5.
- RICHARD, J. (1912): Oczeánográfia. Kir. Magyar Természettudományi Társulat, Budapest, 1912.
- Seznam hlavních názvů tvarů mořského dna. Československá Akademie věd Geografický Ústav, Brno, 1973.

- SZABÓ LÁSZLÓ [szerk.] (1968): Általános természeti földrajz. Tankönyvkiadó, Budapest, 1968.
- SZABÓ LÁSZLÓ (UDVARHELYI KÁROLY nyomán) (1968): A víz földrajza. in: SZABÓ LÁSZLÓ [szerk.]: Általános természeti földrajz. Tankönyvkiadó, Budapest, 1968; pp:511-620.
- TASNÁDI KUBACSKA ANDRÁS [szerk.] (1960): A Föld. Gondolat Kiadó, Budapest, 1960.
- Velký atlas světa. Geodetický a kartografický podnik v Praze, n.p., 1988.
- Világatlasz. Kartográfiai Vállalat, Budapest, 1959.

I. TÁBLÁZAT

A mai magyar tengerfenék-domborzati nevek történeti előzményei

A táblázat az alábbi forrásmunkák alapján készült:

- RICHARD, J. (Ford.: PÉCSI ALBERT), Oczeánográfia. K. M. Természettudományi Társulat, Budapest, 1912. 42. rajz. Az Atlanti-óceán batimetrikus térképe (66-67. o); 44. rajz. Az Indiai-óceán batimetrikus térképe (70-71. o); 49. rajz. A Csöndes-óceán batimetrikus térképe (76-77. o).
- KÉZ ANDOR, A víz természeti földrajza. in: BULLA BÉLA [szerk.], Általános természeti földrajz. Tankönyvkiadó, Budapest, 1952. 354-531, 89. ábra. Az Atlanti óceán mélységtérképe (367. o); 90. ábra. Az Indiai és Csöndes óceán mélységtérképe (369. o).
- KOCH NÁNDOR, A tenger. in: TASNÁDI KUBACSKA ANDRÁS [szerk.], A Föld. Gondolat Kiadó, Budapest, 1960. 211-288, 9. ábra. Az Atlanti-óceán vázlatos mélységtérképe (234. o); 10. ábra. Az Indiai- és a Csöndes-óceán vázlatos mélységtérképe (235. o).
- HALTENBERGER MIHÁLY, Tengerészeti földrajz. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1965. 46. ábra. Az Atlanti-óceán fenéklasztikája (71. o); 83. ábra. A Csöndes- és az Indiai-óceán fenéklasztikája (- . o).
- SZABÓ LÁSZLÓ (UDVARHELYI KÁROLY nyomán), A víz földrajza. in: SZABÓ LÁSZLÓ [szerk.], Általános természeti földrajz. Tankönyvkiadó, Budapest, 1968. 511-620. 216. ábra. Az Atlanti-óceán mélységtérképe (525. o).
- KURUC ANDOR, Tengerek földrajza. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1982. 8. ábra. A fontosabb mélytengeri árkok (24. o); 9. ábra. Az Atlanti-óceán fenékdomborzata (25. o); 10. ábra. Az Indiai-óceán fenékdomborzata (32. o); 11. ábra. A Csöndes-óceán fenékdomborzata (34. o).

	Pécsi Albert (1912) Richard, J. nyomán	Kéz Andor (1952)	Koch Nándor (1960)
1	Atlanti-óceán	Atlanti-óceán	Atlanti-óceán
2			
3	Északsarki medence		
4			
5			
6			
7			
8		Rockall-küszöb	
9			
10		Ny.európai medence	Nyugat-európai-medence
11		Vizcayai küszöb	
12		Spanyol medence	Spanyol-medence
13	Azor plató	Azori küszöb	
14	Monaco üst	Ész.-Kanári medence	Kanári-medence
15			
16		Dél-Kanári-medence	
17	Verdefoki plató	Zöldfoki küszöb	
18		Zöldfoki-medence	Zöldfoki-medence
19		Sierra-Leone küszöb	
20		Sierra-Leone medence	Sierra Leone-medence
21		Liberia küszöb	
22		Guinea-medence	Guineai-medence
23		Guinea küszöb	
24		Angola-medence	Angola-medence
25		Walfisch-hátság	Bálna-hátság
26		Fokföldi-medence	Fokföldi-medence
27		Fokföldi küszöb	
28		Agulhas-medence	Agulhas-medence
29	Reykjanes hát	Északatlanti-küszöb	Középatlanti-hátság
30	Atlanti hát		
31	Tizard árok	Romancha árok	Romanche-árok
32	Atlanti (Challenger) hát	Délatlanti-küszöb	
33		Atlanti-Indiai küszöb	
34	Keletatlanti árok		
35	Délafrikai (Buchanan) árok		
36	Keletatlanti árok		
37	Nyugatlanti árok		
38	Baffin öböl (?)		
39			
40		Labrador-medence	Labrador-medence
41		Labrador küszöb	
42		New-foundland medence	Új Foundlandi-medence
43		Newfoundlandi küszöb	
44	Északamerikai medence	Északamerikai-medence	Észak-amerikai-medence
45	Nares árok		
46	Mexicoi medence		
47			
48			Porto-Rico-árok
49		Porto Rico küszöb	
50		Guyana medence	Guayanai-medence
51		Para küszöb	

Haltenberger Mihály
(1965)

Szabó László (1968)

Kurucz Andor (1982)

1	Atlanti-óceán	Atlanti-óceán	Atlanti-óceán
2		Nansen-küszöb	
3	Grönlandi-medence		Grönlandi-medence
4	Norvégiai-medence		Norvég-medence
5	Izland-küszöb		Skócia-grönlandi-küszöb
6	Färöer-küszöb		
7	Shetland-küszöb		
8		Rockall-küszöb	Rockall-küszöb
9	Izland-medence		
10	Nyugat-európai-medence	Európa-medence	Nyugat-európai-medence
11	Biscaya-küszöb		
12	Ibériai-medence	Spanyol-medence	
13	Azorok-küszöb	Azori-küszöb	Azori-küszöb
14	Észak-kanári-medence	Észak-Kanári medence	
15	Kanári-küszöb		
16	Dél-kanári-medence	Dél-Kanári medence	
17	Verdefoki-küszöb	Zöldfoki-küszöb	
18	Verdefoki-medence	Zöldfoki medence	Zöldfoki-medence
19	Sierra Leone-küszöb	Sierra-Leone-küszöb	Sierra Leone-küszöb
20	Sierra Leone-medence	Sierra Leone-medence	Sierra Leone-medence
21	Liberia-küszöb	Liberia küszöb	Libéria-küszöb
22	Guinea-medence	Guinea-medence	Guineai-medence
23	Guinea-küszöb	Guinea-küszöb	Guineai-küszöb
24	Angola-medence	Angola-medence	Angola-medence
25	Bálna-hát	Wallisch-hátság	Walfish-küszöb
26	Kap-medence	Fokföldi-medence	Fokföldi-medence
27	Kap-küszöb	Fokföldi-küszöb	Kap-küszöb
28		Aoulhas-medence	Agulhas-medence
29	Észak-atlanti-küszöb	Észak-Atlanti-küszöb	Közép-atlanti hátság
30			
31		Romarcha árok	Romanche-árok
32	Dél-atlanti-küszöb	Délatlanti-küszöb	Közép-atlanti hátság
33		Atlanti-Indiai küszöb	
34			
35			
36			
37			
38			
39		Davis-küszöb	Davis-küszöb
40	Labrador-medence	Labrador med.	Labrador-tenger(?)
41		Labrador-küszöb	Labrador-küszöb
42		New-Foundland medence	Új-foundlandi-medence
43		New-Foundlandi küszöb	Új-foundlandi-küszöb
44	Észak-amerikai-medence	Észak-Amerikai medence	Észak-amerikai-medence
45			
46			
47			Cayman-árok
48	Puerto-Rico-árok		Puerto Rico-árok
49	Puerto Rico-küszöb	Porto-Rico-küszöb	Puerto Rico-küszöb
50	Guayanai-medence	Guyana-medence	Guyanai-medence
51	Para-küszöb	Para-küszöb	Pará-küszöb

52	Caraib medence		
53		(Északi-)Brazíliai-medence	Brazíliai-medence
54		Trinidad-küszöb	
55		(Déli-)Brazíliai-medence	
56	Bromley plató	Rio Grande-küszöb	
57	Argentínai medence	Argentínai-medence	Argentínai-medence
58	Délgeorgiai plató	Dél-Sandwich küszöb	
59			Déli-Sandwich-árok
60			
61	Ross árok	Délsarki-medence	Délsarki medence
62	Indiai-óceán	Indiai-óceán	Indiai-óceán
63	Arab öböl	Arab-medence	
64	Bengál öb[öl]	Bengáli-öb	
65		Carlsberg-hátság	
66		Középindiai-küszöb	
67		Szomáli medence	
68			
69		Madagaszkári medence	
70			
71			
72	Chagos hát		
73	Andaman medencze		
74			
75	Seychelles plató		
76	Sunda árok	Jávai-kettős-árok	Szunda-árok
77	Wharton mélység	Ausztrál-Indiai-medence	
78			
79			
80			
81	Rodriguez plató		
82	Agulhas pad		
83		Agulhas medence	
84	Crozet hát	Crozet-küszöb	
85		Bouvet-küszöb	
86	Kerguelen plató	Kerguelen-Gauss-hátság	
87	Kerguelen mélység	Indiai-Délsarki-medence	
88	Indiai medencze	Délausztráliai-medence	
89		Macquarie küszöb	
90			
91	Csendes-óceán	Csendes-óceán	Csendes-óceán
92	Ochoczkai medencze		
93	Bering med[ence]		
94	Madry árok		
95	Aleuta árok	Aleut-Alaszka árok	Aleuták-árka
96	Tuszkarora árok	Kurilok-árka	
97		Nagy-Japáni-árok	
98		Bonin-árok	
99			Japán-(?!) és Ryu-Kyu-árok
100	Murray üst		
101	Tanner üst		
102	Philippines med[ence]	Fülöp-medence	
103	Swire üst	Fülöp-árok	Fülöp-szigetek-árka
104	Khinai med[ence]		
105			

52		
53	Észak-brazíliai-medence	Északi-Brazíliai medence
54	Trindade (Trinidad)-küszöb	Trinidad-küszöb
55	Dél-brazíliai-medence	Déli-Brazíliai medence
56	Rio Grande-küszöb	Rio Grande-küszöb
57	Argentínai-medence	Argentínai medence
58	Dél-sandwich-küszöb	Dél-Sandwich-küszöb
59		Dél-Antilla-árok
60	Dél-antilla-medence	Dél-Antilla-medence
61	Atlanti-Indiai délpoláris-m.	Délsarki-medence
62	Indiai-óceán	Indiai-óceán
63	Arab-medence	Arab-medence
64		
65	Carlsberg-hát	Carlsberg-hátság
66	Központi-Indiai-küszöb	Közép-indiai-hátság
67	Szomáli-medence	Szomáli-medence
68	Maszkarénya-medence	
69	Madagaszkár-medence	Madagaszkári-medence
70	Natal-medence	
71	Délnyugat-Indiai-medence	Központi Indiai-óceáni-m
72	Csagosz-hát	Chagos-hátság
73	Andamán-medence	
74	Központi-Indiai-medence	Keeling-medence(?)
75		
76	Szunda-árok	Szunda-árok
77	Keeling-medence	Indiai-ausztráliai-
78	Északnyugat-Ausztráliai-medence	-medence
79	Nyugat-Ausztráliai-medence	Nyugat-ausztráliai-m.
80	Délkelet-Indiai-medence	
81		
82		
83	Agulhas-medence	Agulhas-foki-medence
84	Crozet-küszöb	
85		
86	Kerguela-Gaussbeg-küszöb	
87	Atlanti-Indiai-Délpoláris-medence	Afrikai-antarktikus-m.
88	Dél-Ausztráliai-medence	Dél-ausztráliai medence
89	Macquarie-küszöb	
90	Indiai-Délpoláris-medence	
91	Csendes-óceán	Csendes-óceán
92		
93		
94		
95	Aleuti-árok	Aleut-árok
96	Kurili-árok	Kurili-Kamcsatka-árok
97	Japán-árok	Japán-árok
98	Mariana- (Bonin-, Guam)-árok	Bonin-árok
99	Riukiu-árok	Ryukyu-árok
100		
101		
102	Philippin-medence	
103	Philippin-árok	Fülöp-árok
104		
105	Szulu-medence	

106			
107			
108	Challenger árok	Marianák-árka	Mariana-árok
109	Carolina (Brooke) árok		
110		Palau-árok	Nyugati Karolinák-árkai
111			
112			
113			Új-Pomerániai-árok
114			
115		Bougainville-árok	
116			Salamonszigetek-árka
117			
118			
119			
120		Hawaii-hátság	
121			
122	Ammen árok		
123	Belknap üst		
124	Grey üst		
125			
126			
127		Fanning-hátság	
128			
129		Karolina-medence	
130	Campbell üst		
131	Miller üst		
132	Galapagos plató		
133	Hilgard üst		
134	Chile-Perui (Buchan) m.	Peru-Chile-medence	
135		Sunda-self	
136		Timor-Sahul-self	
137	Carpenter med[ence]		
138			
139	Agassiz m[edence]		
140		Új-Hebridák árka	Új-Kaledóniai-árok
141			
142			
143		Tasman-medence	
144	Tonga [árok]	Tonga árok	Tonga-árok
145	Albatross plató	Keletpacifikus-hosszanti-küszöb	
146			
147	Fidji med[ence]	Fiji-medence	
148			
149		Fiji-hátság	
150			
151	Kermadec [árok]	Kermadec-árok	Kermadec-árok
152	Aldrich mélység	Antipodus-medence	
153	Haeckel árok	Atacama-árok	
154	Milne Edward üst	Peru-árok	
155	Krummel üst		
156	Richard üst		
157		Délpacifikus-keresztküszöb	
158		Bellinghausen-medence	
159	Barker medencze		

106	Celebesz-medence	
107	Banda-medence	
108	Mariana- (Bonin-, Guam)-árok [=Yap]	Mariana-árok
109	Mariana-medence	
110	Palau-árok	Palau-árok
111		Nyugat-Karolina-árok [=Yap]
112	Kelet-Karolinai-medence	
113	Nyugat-Karolinai-medence	
114		
115	Salamon(?!)(Új-Britannia)-árok	Új-Britannia-árok
116		Bougainville-árok
117	Salamon (Új-Britannia(?!))-árok	San Cristobal-árok
118		Torres-árok
119	Salamon-medence	
120	Észak-Pacifikus-medence	Észak-csendes-óceáni-m.
121	Hawaii-hát	Hawaii-hátság
122	Guatemalai (Mexikói)-árok	Közép-amerikai-árok
123		
124		
125		
126	Közép-Pacifikus-medence	Kelet(!)-csendes-
127		-óceáni-medence
128	Fanning-hát	Fanning-hátság
129		Közép-csendes-óceáni-m.
130		
131		
132		
133	Galápagos-küszöb	
134	Peru-medence	Peru-medence
135		
136		
137	Korall-medence	Korall-medence
138	Hebrida-hát	
139	Új-Hebrida-medence	
140	Új-Hebrida-árok	Új-Hebrida-árok
141	Kaledoniai-hát	
142	Új-Zélandi-hát	
143	Kelet-Ausztráliai-medence	Kelet-auztráliai-m.
144	Tonga-árok	Tonga-árok
145	Kelet-Pacifikus hosszanti küszöb	Kelet-csendes-óceáni k.
146	Juan Fernandez-küszöb	Juan Fernandez-küszöb
147	Fiji-medence	
148	Tonga-hát	
149	Fiji-hát	
150	Kermadec-hát	
151	Kermadec-árok	Kermadec-árok
152	Dél-Pacifikus-medence	Dél-csendes-óceáni-m.
153	Atacama-árok	Peru-Atacama-árok
154		Peru-Atacama-árok
155		
156		
157	Dél-Pacifikus harántküszöb	
158	Pacifikus-Délsarki-medence	Pacifikus délsarki-m.
159		Bellingshausen-medence

II. TÁBLÁZAT

Magyar tengerfenék-domborzati fogalmak és földrajzi köznévi utótagok

árok	fenékhegyvonulat	keresztvölgy
trench	range	(abyssal gap)
árokgyűrű	fenéksíkság	gap
moat	(abyssal plain)	transverse valley
(seamoat)	plain	[kontinenshatár?]
barázda	fenékvölgy	[borderland]
furrow	(sea valley)	[continental
bérc	(submarine valley)	borderland]
pinnacle	valley	kontinensláb
csatornaág	gát	continental rise
(channel)	levee	kontinensszegély
seachannel	gerinc	continental margin
csúcs	crest	kontinentális lejtő
peak	halom	continental slope
dóm	mound	kontinentális self
dome	hasadék	continental shelf
fal	(submarine trough)	kordillera/
escarpment	trough (I)	/fenékhegylánc/
(scarp)	hát	/hátságrendszer
(seascarp)	rise	cordillera
fenékcsonna	hátság	kül(ső)hát
(channel)	ridge	outer rise
(deep sea channel)	hát(ság)láb	küszöbmélység
seachannel	sill (II)	sill depth
fenékdomb	hátságrendszer/	lejtő
hill	/fenékhegylánc/	slope
(seahigh)	/kordillera	lyuk
fenékdombvidék	cordillera	hole
(abyssal hills)	homokzátony	magaslat
hills	shoal	knoll
fenékhegy	hordalékkúp	(seaknoll)
seamount	cone	medence
fenékhegycsoport	(deep sea cone)	basin
seamount group	(submarine cone)	mellékág
fenékhegyek	hordaléklejtő	fork
seamounts	(deep sea fan)	mélység
fenékhegyláb	fan	deep
apron	(submarine fan)	mélység (számérték)
fenékhegylánc/	horhos	depth
/hátságrendszer/	ravine	mélytengerfenék
/kordillera	kanyon	(deep sea floor)
cordillera	canyon	sea-floor
fenékhegység	(submarine canyon)	nagymedence
mountain	katlan	trough (II)
fenékhegysor	(submarine trough)	nyelv
seamount chain	trough (I)	tongue
fenékhegyvidék	keresztvátság	nyereg
mountains	transverse ridge	saddle

nyeregpon	selfbarázda	szirt/sziklazát
sill (I)	furrow	reef
nyúlvány	selfhát	szurdok
spur	rise	gully
óceánfenék	swell	táblahegy
ocean basin floor	selfhátság	guyot
óceáni árok	ridge	tablemount
trench	selfmedence	teknő
óceáni medence	basin	(submarine trough)
ocean basin	selfperem	trough (I)
pad	(shelf break)	teknővölgy
bank	shelf-edge	trough valley
(marine bank)	selfsík	terasz
padka	flat	(bench)
bench	selfvölgy	(deep sea terrace)
párkány	shelf valley	terrace
ledge	sík	törésöv
plató	flat	fracture zone
plateau	szakadék	üst
repedésvölgy	gap (?)	caldron
median valley	szigetláb	vidék
(rift)	archipelagic apron	province
(rift valley)	szigetlejtő	völgy
részű	(insular slope)	(sea valley)
ramp	island slope	(submarine valley)
sáncárok	szigetself	valley
moat	(insular shelf)	völgytalp
(sea moat)	island shelf	sill (I)
self	sziklazát/szirt	
shelf	reef	

III. TÁBLÁZAT

Az eddig elfogadott földrajzi nevekben ténylegesen előforduló köznévi utótagok

árok	homokzát	selfhát
fal	homokzát	selfmedence
fenékcsatorna	kanyon	selfsíkság
fenékhegy,	katlan	selfvölgy
fenékhegyek	kereszt	szakadék
fenékhegycsoport	magaslat	sziklazát
fenékhegysor	medence	sziklazát
fenékhegyvidék	mélység	szurdok
fenéksíkság	nagymedence	táblahegy
fenékvölgy	nyúlvány	teknő
hasadék	pad, padok	teknővölgy
hát	plató	terasz
hátság	repedésvölgy	törésöv
hordalékkúp	sáncárok	zát
hordalék	self	

	Gierloff-Emden	Cseh névtár	Amerikai névtár	GEBCO szöv.	Atlászok, térképek
Ma	Hédervári:	Saját: <i>fenéksíkság</i>	FNB: <i>fenéksíkság</i>	Saját új:	<i>fenéksíkság</i>
An		<i>abyssal plain</i>	<i>plain</i> (<i>abyssal plain</i>)	<i>abyssal plain</i> * <i>plain</i>	<i>plain</i> <i>abyssal plain</i> <i>deep</i>
Ne		<i>Tiefsee-Ebene</i>			
Cs		<i>hlubokomorská</i> <i>rovina</i>			<i>plosina</i> <i>hlubokomorská</i> <i>rovina</i>
Or		<i>abissal'naja</i> <i>ravnina</i> <i>ravnina=síkság</i>			<i>abissalnaja</i> <i>ravnina</i>
Fr		<i>plaine</i> <i>abyssale</i>		<i>plaine</i> * <i>plaine abyssale</i> * <i>plaine bathyale</i>	

1. ábra
A földrajzi fogalmak és köznevek több nyelvű gyűjtőlapja